

OMUL ȘI AȘTRII

O privire "antropo-astronomică"

1. Unele considerații cu caracter general.

Simboluri ale unui comportament perfect și regulat cât și ale unei distante frumuseți ce nu cunoaște veștejirea, aștrii țin de calitățile de transcendență și lumină ce caracterizează cerul. Impusă de o rațiune totodată naturală și misterioasă, mișcarea lor circulară și regulată este simbolul perfecțiunii. Înainte de a deveni obiect ideal de matematică sferică, bolta înstelată a fost sursă de mitologie astrală, simbolul complex al ordinii sacre din univers, al unor puteri superioare omului, uneori binevoitoare, alteori de temut¹.

Pe de altă parte, viața, deci și ființa umană, a apărut și continuă să existe într-o ambianță specifică planetei noastre și a poziției acesteea în sistemul planetar. Procesele terestre sunt condiționate de mișcarea Soarelui și a Lunii, de variația câmpurilor, forțelor, sau a radiațiilor cosmice ce acționează asupra planetei. Există ritmuri comune fenomenelor astronomice și terestre, geofizice, biologice și chiar sociale. Ritmurile lumii fizice se reflectă la nivel biologic în bioritmuri, iar la nivel spiritual în manifestări religioase, etnoculturale etc. Succesiunea anotimpurilor este printre primele cicluri cosmice ce au influențat și determinat comportamentul și activitățile omului.

Vom încerca în cele ce urmează să surprindem, desigur doar o parte, din complexul comportament cultural determinat de dominația pe care aștrii au exercitat-o asupra ființei umane încă de la apariția sa pe planetă.

2. Omul și Soarele

Simbol al regenerării naturii, soarele este privit ca promotor al veșnicei reîntoarceri, al ritmului zilnic sau ca entitate divinizată în multe din culturile lumii. Din multitudinea de legături și relații dintre om și soare, două ni se par mai semnificative și le redăm în continuare. Ele sunt riturile de trecere și controlul magic asupra soarelui.

a) Controlul magic al mișcării soarelui

Aflat fără încetare în preajma naturii, conștient de dependența sa totală față de astrul zilei, omul a încercat, în funcție de nivelul său de dezvoltare spirituală, de zona geografică în care își ducea existența, mai exact de latitudinea geografică la care trăia, precum și de ocupațiile sale, agricultori sedentari sau păstori nomazi, să influențeze mișcarea soarelui, dominat de teama că acesta l-ar putea părăsi.

În Egiptul antic faraonul, ca întruchipare a soarelui, făcea în chip solemn, ocolul templului pentru a asigura îndeplinirea turului obișnuit al soarelui pe cer, fără întreruperea datorată unei eclipse sau altor catastrofe. După echinocțiul de toamnă vechii egipteni celebrau o sărbătoare numită "nașterea toiagului soarelui"; deoarece astrul cobora tot mai jos pe cer, iar lumina și căldura scădeau se presupunea că are nevoie de un baston pe care să se sprijine.

Grecii antici credeau că soarele străbate cerul într-un car; în consecință locuitorii din Rhodos, care adorau soarele ca pe cel mai de seamă zeu al lor, îi ofereau în fiecare an un car cu patru cai pe care îl aruncau în mare pentru ca zeul, - care răsărea din mare pentru ei - să-l folosească.

Lacedemonienii - în valea Spartei - executau sacrificiul pe vârful muntelui Taiget, în spatele căruia dispărea în fiecare seară marele astru. În ambele cazuri, fie pe mare, fie pe munte, caii de schimb erau pregătiți pentru zeul obosit acolo unde darul părea să fie cel mai bine primit, la capătul drumului său zilnic².

Vechii mexicani considerau soarele drept izvor al tuturor forțelor vitale și îl numeau din această cauză *Ipalnemohuani* - "cel ce face ca oamenii să trăiască". Dar dacă soarele conferă viață lumii, are și el nevoie să primească viață de la aceasta. Cum inima este sediul și simbolul vieții, se ofereau soarelui inimi sângerânde de oameni și animale, pentru a-i păstra vigoarea de care avea nevoie să străbată firmamentul. Așa dar aceste tipuri de sacrificii erau mai de grabă magice decât religioase, nefiind destinate atât de mult

¹ J.Chevalier, A.Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, 1995, p. 386.

² J.V.Frazer, *Creanga de aur*, vol. I, București, 1980, p.165.

să-i placă și să-l îmblânzească, cât să-i reînnoiască fizic rezervele de căldură, lumină și mișcare. Spre a face față nevoii perpetue de victime omenesti în vederea întreținerii focului solar, în fiecare an se porneau războaie împotriva triburilor vecine, de unde erau aduși prizonieri pentru a fi sacrificați pe altare. Astfel, războaiele nesfârșite ale mexicanilor și sistemul lor, atât de crud, al jertfelor umane, printre cele mai monstruoase cunoscute în istorie, își au izvorul, în cea mai mare parte, într-o greșită concepție asupra soarelui și a posibilității de a-i influența mișcarea.

b) *Riturile de trecere.*

În categoria riturilor de trecere se includ - după van Genep - și cele care însoțesc și, după caz, asigură schimbarea anului, a anotimpului și a lumii. Schema acestora cuprinde trei etape și anume: separarea, pragul și agregarea³.

"...la unele popoare seria de treceri umane se află în legătură cu trecerile cosmice, cu revoluțiile planetelor și cu fazele Lunii. Este o idee grandioasă, prin care etapele vieții omului (sunt) legate de cele ale vieții animale și vegetale, apoi printr-un fel de divinație preștiințifică, de marile ritmuri ale Universului".

Aceste rituri se regăsesc, în conformitate cu schema prezentată, în ceremoniile legate de anotimpuri, coincidând cu solstițiul de vară sau cu cel de iarnă (acestea combinându-se în Europa cu ceremoniile de sfârșit de an), cu echinocțiul de primăvară și de toamnă. Aici, ritul de separare constă în alungarea iernii, iar cel de agregare în aducerea verii în sat. Anotimpurile prezintă importanță pentru oameni în primul rând din punctul de vedere al muncilor agricole, al activităților pastorale și al călătoriilor pe mare. Riturile de trecere sezoniere sunt destinate să asigure renașterea vegetală și reluarea altor activități ale omului, după pragul constituit de încetinirea vegetală și de oprirea păstoritului (transhumanță, reluarea activității sexuale a animalelor), a pescuitului și vânătoriei, a inundațiilor sau a călătoriilor pe mare, caracteristice iernii. Caracterizate de existența unui prag sunt în special ceremoniile de sfârșit de an. Perioada de prag durează în funcție de poporul respectiv, fie toată noaptea, fie de la miezul nopții o oră sau două, fie câteva minute, fie chiar o clipă: cea a schimbării anului. Ea mai poate lua (la chinezi) durata unei zile sau a unei săptămâni. La multe popoare, cea dintâi zi a anului este de oprire a vieții generale.

"Fenomenul de prag poate fi constatat în numeroase alte activități umane, în biologie în general, în aplicațiile energiei fizice, în ritmurile cosmice. Căci este o necesitate în general ca două mișcări de sens contrar să fie separate de un punct mort, redus la minimum în mecanică prin roata excentrică și existând doar virtual la mișcarea circulară"⁴. Nu credem că este vorba de o schimbare de sens, sau de o existență virtuală. Sensul se păstrează, dar se intră (în mod ciclic), în "regiuni" diferite în această mișcare circulară - vezi mișcarea pământului în jurul soarelui și anotimpurile.

Însă, dacă un corp se poate mișca circular în spațiu cu o viteză constantă, nu același lucru se poate spune despre activitățile biologice sau sociale. Acestea se uzează și trebuie să se regenereze la intervale mai mari sau mai mici de timp. Uimit în fața regenerării ciclice a naturii, omul și-a construit ritualuri care să-i permită și lui regenerarea, respectiv continuarea existenței pe alte planuri și sub alte forme. Unei astfel de necesități fundamentale îi răspund, în definitiv, riturile de trecere, chiar și atunci când iau forma riturilor de moarte sau de renaștere. Aceste paralelisme, între ciclul natural al soarelui și ceremoniile ce marchează momentele importante de pe parcursul mișcării acestuia, includ de fapt ideea morții și a renașterii, trecerea de la o stare la alta.

"Este greu de stabilit dacă ideea morții și a renașterii este o cauză sau o consecință în ceremoniile sezoniere. Este o cauză în riturile speciale dramatice, practicate în cultul lui Osiris, Adonis, Attis, și are o existență proprie în creștinism (moartea și învierea Mântuitorului)"⁵.

Aceste ceremonii conțin:

- rituri de trecere, amintite aici, și

- rituri simpatetice directe sau indirecte, pozitive sau negative, de fecundare sau de creștere.

³ Van Genep, *Riturile de trecere*, București, 1996, p.156-164.

⁴ Van Genep, *op.cit.*, p.165-170.

⁵ Arnold van Genep, *op.cit.*, p.161.

c) *Echinocțiile, alte praguri de trecere.*

În fiecare an, în jurul datei de 21 martie, are loc echinocțiul de primăvară, care marchează începutul primăverii astronomice. În această perioadă axa dipolului terestru este perpendicular pe direcția de curgere a vântului solar, și în consecință, pe Pământ se produc cele mai multe perturbații magnetice de pe durata unui an. Reluarea noului ciclu al vieții aduce transformări spectaculoase în natură, influențând inclusiv comportamentul biologic al ființei umane.

Tradiția poporului nostru spune că în jurul acestei date, mai exact în 17 martie - de Sf. Alexei - "se deschide pământul" și toate insectele care au iernat sub pământ ies acum la lumină. Tot acum, spre 25 martie, cucul, pasărea simbol a primăverii, "își dezleagă limba" și începe să cânte până la venirea verii. Foarte vechi tradiții se leagă și de echinocțiul de primăvară.

În Egiptul antic se serba moartea și învierea lui Osiris. La Roma, pe 22 martie avea loc marea sărbătoare de primăvară a zeului Attis; pe 24 martie avea loc înmormântarea zeului; în 25 martie, când zeul învia, avea loc un mare carnaval și o sărbătoare a bucuriei. La Atena, la sfârșitul lunii martie se celebrau Marile Dionisii sau Dionisiile urbane care constituiau principala sărbătorire dionisiacă. În India, odată cu intrarea Soarelui în semnul zodiacal al Berbecului începea noul an hindus și începeau ritualurile pentru sărbătorirea zeiței Gouri sau Isani⁶.

Paștele corespunde ritului fundamental al semișilor. Înainte de fuga din Egipt, la evrei se celebra, în prima zi cu Lună plină a primăverii, o sărbătoare foarte veche a echinocțiului de primăvară. Este posibil ca Moise să fi ales în mod special acest moment pentru ieșirea din Egipt, conferindu-i astfel o semnificație specială.

Din timpuri foarte vechi, ritualurile religioase practicate în perioada traversării acestui prag al echinocțiului de primăvară prevedeau o dietă specială, restricții alimentare - posturi -, reculegeri psihice etc. Este foarte posibil ca, urmare a unei îndelungate experiențe, omul să fi ajuns la concluzia că este necesară o anumită stare fizică și psihică pentru a traversa mai ușor aceste momente de perturbație a factorilor de mediu și de adaptare la noile condiții din natură⁷.

Multe datini au luat naștere din nevoia omului de a se adapta la schimbările din natură, ca una din căile posibile de a intra în armonie cu Universul.

3. Omul și Luna

Caracteristicile fundamentale ale astrului nopții, complet diferite de ale Soarelui, sunt două și derivă, pe de o parte din faptul că Luna este lipsită de lumină proprie, nefiind decât o reflectare a luminii solare, iar pe de altă parte din faptul că ea traversează diferite faze, schimbând-și periodic forma. De aceea, ea simbolizează dependența și principiul feminin, precum și periodicitatea și reînnoirea. În această dublă calitate, Luna simbolizează transformarea și creșterea precum și fecunditatea, fiind un simbol al ritmurilor biologice.

a) *Controlul magic al mișcării Lunii*

La fel ca în cazul Soarelui, unele popoare își imaginează că pot grăbi mersul Lunii. Indigenii din Noua Guinee⁸ socotesc lunile anului după mersul Lunii și unora dintre ei le este cunoscută aruncarea sulitelor și a pietrelor spre acest astru, pentru a-i accelera mersul, ceea ce ar face ca prietenii și rudele plecate de acasă să revină mai repede înapoi. Unele triburi din Orinoco obișnuiesc, în timpul eclipselor de Lună, să îngroape tăciuni aprinși, deoarece dacă Luna s-ar stinge, focurile de pe pământ s-ar stinge și ele, înafară de cele ascunse vederii Lunii.

b) *Riturile de trecere.*

Correspondența dintre fazele Lunii și creșterea, apoi descreșterea vieții vegetale, animale și umane este una din cele mai vechi credințe ale omenirii și răspunde într-adevăr unei corespondențe aproximativ reale, în sensul că fazele Lunii reprezintă ele înșile un element al marilor ritmuri cosmice față de care se

⁶ J.G.Frazer, *op.cit.*, p.254

⁷ Irina Predeanu, *Cosmos-Om-Religie: Echinocțiul de primăvară*, în *Orion*, 1993, p.11-13.

⁸ J.G.Frazer, *op.cit.*, p.169.

supun toate celelalte, de la corpurile cerești la circulația sângelui⁹.

Ceremoniile în discuție au rolul de a pune capăt acestei perioade, asigurând maximul vital așteptat și, în momentul descreșterii, să facă astfel încât aceasta să nu fie definitivă ci temporară. De unde, în aceste ceremonii, și dramatizarea ideii de reînnoire, de moarte și renaștere periodică, și caracterul de rituri de separare, de intrare, de prag și de ieșire al ceremoniilor legate fie de Luna în toate fazele sale, fie numai de luna plină¹⁰.

Săptămâna nefiind decât o diviziune a lunii, nu există rituri legate de săptămână, excepție făcând doar cele referitoare la legătura dintre zilele săptămânii și ținerea unor târguri (mai ales în Africa). Sunt cunoscute, totuși astfel de rituri relative la zi, de exemplu în Egiptul antic.

4. Omul și Stelele.

a) Constelațiile.

Ființa umană, dezavantajată din punct de vedere fizic, se încadrează în ritmurile cosmice în condițiile culturii proprii epocii respective.

Urmând un proces inconștient de proiecție, miturile ființei umane încep să populeze bolta cerească. Un întreg univers heteroclit brodează firmamentul cu frământările și tainele naturii umane: obiecte (triunghi, balanță), animale (câine, leu, taur), personaje mitice (Orion, Centaurul). Toate acestea dau și numele unor grupări de stele numite constelații.

Unele dintre acestea poartă și în zilele noastre același nume pe care îl aveau în secolul XII B.C., deci au o vechime de mai mult de trei milenii.

Treptat, ciclicitatea fenomenelor cosmice se va transpune în repetarea altor fenomene. Credința în această repetare va deveni apoi marea lege a divinației.

În Egiptul antic, reprezentări ale cerului din unele morminte au permis identificarea unor constelații cunoscute de egipteni. Astfel, o serie de stele erau grupate în jurul lui Arcturus și reprezentate printr-un crocodil. Lebăda înfățișa un om cu brațele deschise, iar Orion un personaj care aleargă privind înapoi; se mai recunosc Dragonul, Pleiadele, Scorpionul și Berbecul¹¹.

Descifrarea metodică a tăblițelor și interpretarea lor corectă au arătat că astronomia asiro-babiloniană n-a fost numai o admirabilă știință de observație, ci și o disciplină teoretică în care matematicienii epocii au jucat un rol de prim plan. Aceste texte pot fi împărțite în două categorii: unele sunt culegeri de prevestiri, iar celelalte tăblițe astronomice propriu zise. Acestea din urmă conțin nume de constelații sau planete, însoțite de numere în progresie aritmetică¹².

La evrei, *Cartea lui Iov* menționează o serie de constelații. Intre acestea, au fost identificate, mai mult sau mai puțin sigur, Ursa Mare, Orion și Pleiadele; este însă vorba de observații elementare, care sunt departe de a atinge nivelul științei astronomice a babilonienilor¹³.

Referitor la astronomia vedică, două recenzii la *Yajurveda* dau o listă de 27 de constelații, iar o a treia recenzie, precum și *Atharvaveda*, o alta cu 28 de constelații numite *nakshatra*¹⁴.

Nomenclatura stelelor în China este pe cât de veche pe atât de precisă. Încă în epoca statelor combatante, s-a întocmit un catalog cu 1486 de stele grupate în 284 de constelații; pentru fiecare din ele se dă numărul stelelor, distanța față de pol în grade (unghiul drept conține 91 și 3/8 asemenea grade) - ceea ce corespunde cu declinația - și distanța în grade față de meridianul "refugiului" (siu sau Xiu) situat la dreapta, ceea ce corespunde cu ascensia dreaptă¹⁵.

⁹ Arnold van Genep, *op.cit.*, p.130.

¹⁰ Arnold van Genep, *op.cit.*, p.159.

¹¹ R. Taton, *Istoria generală a științei*, vol. I. *Știința antică și medievală*, București, 1970, p.19.

¹² *Ibidem*, p.127.

¹³ *Ibidem*, p.145.

¹⁴ *Ibidem*, p.159.

¹⁵ *Ibidem*, p.194.

Tabelul 1.

TABEL SINOPTIC

Nr. crt.	Grupurile de stele după etnoastronomia mitică română	Nr. crt.	Constelațiile după astronomia generală
1	= FECIOARA	1	= FECIOARA
2	O CALUL	2	O LEUL
3	= VĂCARUL	3	= VĂCARUL
4	= ȘARPELE	4	= ȘARPELE
5	O HORA	5	O COROANA
6	+ OMUL	6	- - - - -
7	+ SCORPIA	7	- - - - -
8	- - - - -	8	+ HERCULE
9	O CIOBANUL CU OILE	9	O LIRA
10	O CRUCEA MARE	10+11	O LEBĂDA
11	O FATA CU COBILIȚA		
12	= VULTURUL	12	= VULTURUL
13	O CRUCEA MICĂ	13	O DELFINUL
14	O COASA	14	O ORFEU
15	O SCAUNUL LUI DUMNEZEU	15	O CASIOPEEA
16	O JGHIABUL	16	O ANEDROMEDA/PEGAS
17	O PUȚUL	17	O PARȚIAL PEGAS
18	= PEȘTII	18	= PEȘTII
19	= BERBECUL	19	= BERBECUL
20	O BARDA	20	O PERSEU
21	- - - - -	21	+ BALENA
22	O VIERII	22	O TAURUL
23	O PORCARUL	23	O ALDEBARAN
24	O CLOȘCA CU PUI	24	O PLEIADELE
25	+ RARIȚA	25	- - - - -
26	+ SECERA	26	- - - - -
27	+ SPIȚELNICUL	27	- - - - -
28	+ TRISFETITELE	28	- - - - -
29	O VIZITIUL	29	O GEMENII
30	O GEMENII	30	O CASTOR ȘI POLUX
31	- - - - -	31	+ LINXUL
32	= CĂȚELUL	32	= CÂINELE MIC
33	O RACUL	33	O CANCERUL
34	- - - - -	34	+ HIDRA
35	- - - - -	35	+ HERCULES
36	= CARUL MARE	36	= CARUL MARE
37	= CARUL MIC	37	= CARUL MIC

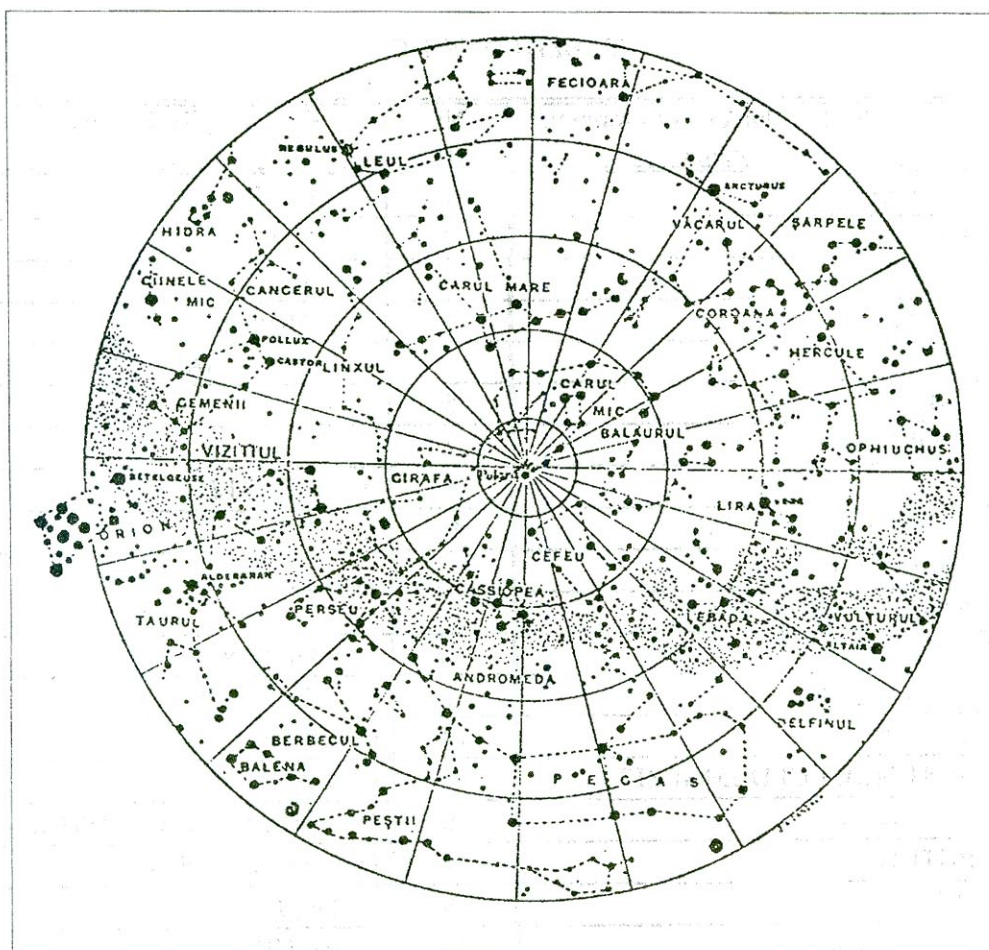

Fig. 1.a

Începând cu secolul III, magi elenizați ca Berossos, joacă rolul de intermediari între Grecia și Mesopotamia. Deși Hipparch, autorul *Catalogului stelelor* și descoperitorul precesiei echinocțiilor recunoaște textual utilizarea tabelor babiloniene, se consideră însă azi că este complet exclus ca această influență să fi modificat cursul istoriei astronomiei geometrice, care a fost un produs exclusiv al spiritului grec.

Această grupare a constelațiilor în interiorul unui obiect sau lucru este identică cu cea pe care am moștenit-o din evul mediu, însă simbolurile noastre de azi, inspirate din cele babiloniene sunt complet diferite de cele egiptene.

b) *Constelațiile țaranului român.*

Este cunoscut faptul că miturile au pornit din imaginația sau inconștientul colectiv al omului pentru a popula bolta cerească, urmând un proces inconștient de proiecție. Pe tapiseria firmamentului brodată cu mii de taine ale naturii, sufletul popoarelor a depus un întreg univers heteroclit: obiecte (balanță, triunghi), animale (câine, taur, leu), animale fantastice (dragonul) sau personaje ca Orion, Centaurul, etc.

Legende de origine cosmică a stelelor la români, importanța mitică a acestora, care diferă după mărime, culori și strălucire, rolurile lor magico-mitice, din care fac parte stelele logostele, luceferii și cometele, toate acestea reflectă sentimentul participării la cosmos ca principala componentă a cosmismului românesc, cu cele două componente principale ale sale: participarea românului la cosmos și participarea cosmosului la viața țaranului român.

Impărțind aglomerările de stele în așa numitele constelații, etnoastronomii populari le-au dat nume și le-au atribuit legende mitice. Redăm după Romulus Vulcănescu:

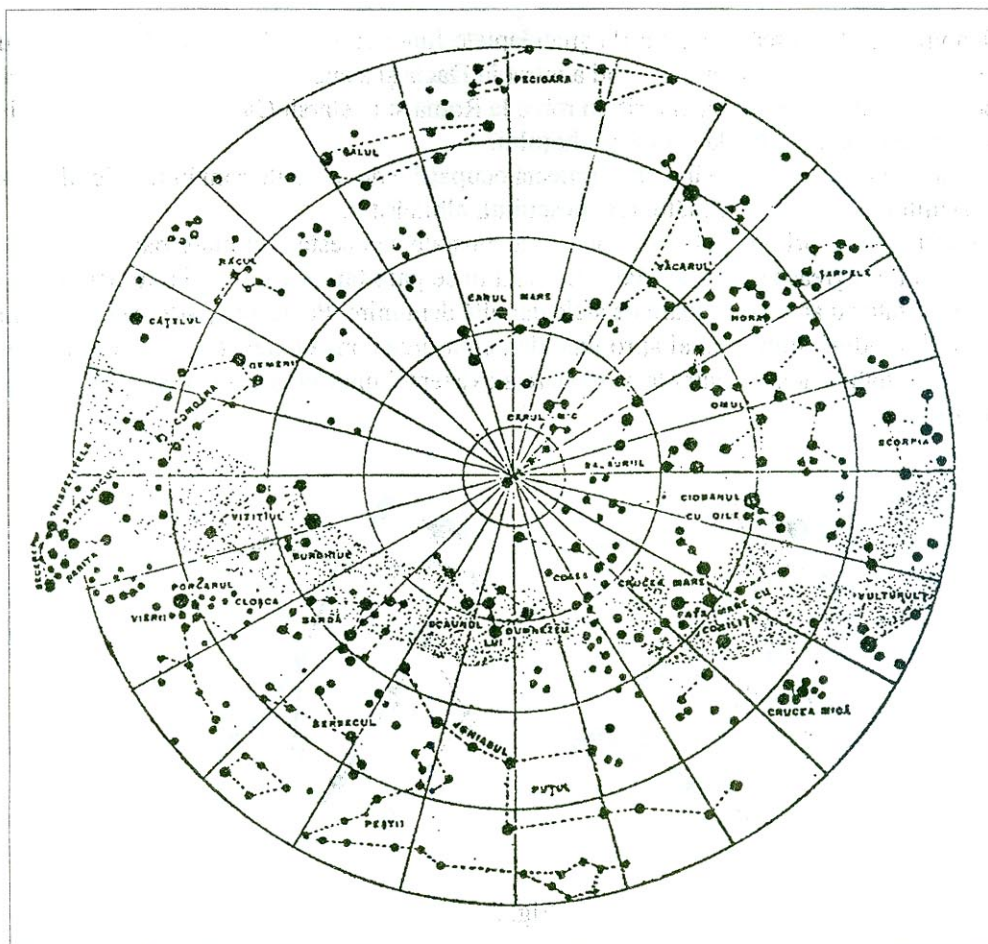

Fig. 1.b.

"Necăjit că Dumnezeu a ridicat cerul de pe pământ în slăvi, un om s-a pregătit să urce la cer și să-l roage să coboare cerul înapoi. Pentru că drumul era lung, și-a luat cu el animalele necesare, uneltele de lucrat pământul și două care în care le-a pus. Pe drum s-a întâlnit cu Necuratul, care a încercat să-l împiedice să ajungă la Dumnezeu.

În lupta omului necăjit cu Necuratul fiecare a aruncat în potrivnicul său cu ceea ce avut la îndemână. Omul necăjit a azvârlit carele, instrumentele și animalele, iar Necuratul obiectele și monștrii pe care îi avea în desagă. Legenda consemnează constelațiile de stele ieșite din luptă în ordinea lor firească pe harta cerului, dar mai consemnează și proiectarea pe cer a uneltelor unui popor agropastoral, în ordinea importanței lor practice. Fiecare unealtă cade într-un punct cardinal al cerului, regrupând stelele după modelul obiectului aruncat sau al făpturilor care au ajutat în luptă pe om împotriva Necuratului. (...) Puține popoare din Europa au consemnat astfel ocupațiile lor tradiționale, cu inventarul corespunzător și animale de muncă. Unele grupe de stele stabilite de români au nume duble, triple sau cvadruple. Această situație se datorește în primul rând bogatei imaginații a românilor, și în al doilea rând, marii atenții acordată stelelor în legătură cu viața social-economică reflectată pe cer¹⁶. Pentru elucidare ilustrăm această parte a lucrării cu două hărți plane ale emisferei boreale: una țărănească română și alta astronomică științifică. În harta țărănească a țaranului român constelațiile sunt grupate (fig. 1. a și b) după criterii magico-mitice care reflectă universul de preocupări ce țin de credințe, datini și tradiții etno-astronomice române.

Dintre constelații o importanță mitică a fost acordată unui brâu de stele numit Calea Laptelui, Calea Paielor, Calea lui Traian sau Calea Robilor. Fiecare din aceste patru denumiri se referă la alt mit astral. Se numește Calea Laptelui pentru că a fost albită cu laptele vărsat din coșul ciobanului cu care

¹⁶ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, 1985, p.401.

omul necăjit a vrut să-l lovească pe balaur (la greci laptele Junonei, n.n.); Calea lui Traian pentru că după mersul ei pe cer s-ar fi călăuzit împăratul când a intrat în Dacia și a cucerit-o; Calea Robilor pentru că după direcția ei pe cer s-au întors acasă dacii târâți în robie la Roma și în sfârșit Calea paielor după paiete furate dintr-un car noaptea, care au dus la prinderea hoțului.

În alți termeni, constelațiile indică și reflectă ocupațiile de bază ale românului de-alungul întregii lui istorii: agricultura, păstoritul, vânătoarea, pescuitul, albinăritul.

Este suficient să privim Tabelul 1 pentru a constata că acestea, în mare parte, seamănă cu cele menționate în literatura greacă și latină. Mai interesant ni se pare faptul că, practic, jumătate din numărul constelațiilor analizate au aceeași grupare de stele dar altă denumire. Pe de altă parte, același grup de stele poate fi aranjat în moduri diferite, mai apropiate de denumirea constelației (fig. 2), dar nu ne propunem aici să depășim cu analiza noastră, simpla semnalare a existenței unor bogate elemente de etnoastronomie populară la țaranul român.

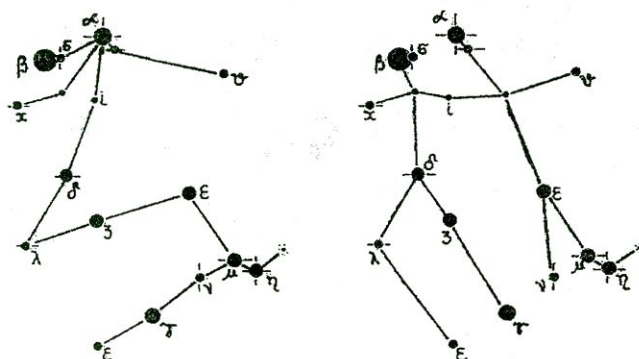

Fig. 2.

5. Elemente de Astrologie.

a) Scurtă privire istorică.

Una din cele mai semnificative manifestări ale ființei umane în mijlocul marilor cadre spațio-temporale ale naturii este, desigur, astrologia. Cel mai vechi horoscop cunoscut aparține babilonienilor, cca. 450 B.C., ceea ce conferă acestei preocupări, foarte activă și în zilele noastre, o vechime de mai mult de două milenii și jumătate. Este vorba de Cartea *Când Amu Enlil* ale cărei prescripții aveau valoare pentru orice ființă, inclusiv pentru rege. Această carte era împărțită la rândul ei în alte patru cărți și anume: *Sin* (Luna), *Shamash* (Soarele), *Isthar* (Venus) și *Adad* (Zeul furtunilor). Zodiacul, binecunoscuta fâșie de aproximativ 8 grade de o parte și de alta a eclipticii, era împărțit în 12 părți, cuprinzând 12 constelații. Ținem să subliniem un fapt mai puțin cunoscut și anume acela că în fâșia zodiacului se găsesc de fapt 13 constelații și nu 12, cea de a 13-a numită Ophiucus fiind împărțită între două din cele 12 zodii, ceea ce dă, din punctul nostru de vedere, naștere unei serii de necunoscute a căror analiză nu ne propunem să o facem aici.

Fenomenul de reflecție pe sfera cerească a locurilor de pe pământ, precum și a frământărilor ființei umane este, la Babilonieni, deosebit de pregnant. Planetele posedau virtuți specifice; în plus ele aveau și atribute de reprezentare: Jupiter era astrul regelui, în timp ce Saturn înlocuia noaptea Soarele; constelația Pegas reprezenta templul din Babilon, iar Ursa Mare, Nipurul; suprafața Lunii era împărțită și ea în patru părți corespunzând celor patru țări ale Babilonului: Elam, Akad, Amuru și Subaru.

Arta prezicătorului consta în a nota diferitele elemente ale fiecărui context pentru a putea, la apariția unui oarecare semn caracteristic, să regăsească - sau să prezică - celelalte componente ale ansamblului.

Desigur, toate acestea nu erau posibile decât având și o astronomie dezvoltată, și așa cum vom vedea într-un capitol următor, babilonienii au avut una din cele mai dezvoltate astronomii din antichitate.

b) *Astrologia contemporană.*

Prilej de reflecție și analiză, cauzele pentru care astrologia - cu "horoscopul" ei pe diferite perioade - s-a menținut și cunoaște în zilele noastre, în întreaga mass-media, o răspândire greu de apreciat, sau mijloacele și metodele pe care le folosește azi nu intră în spațiul și tema lucrării de față.

Vom spune doar că, în pofida a nenumărate descoperiri și cuceriri, inclusiv pășirea pe solul altei planete, multe nu s-au schimbat aproape deloc în sufletul și mentalitățile noastre.

Am insistat numai asupra acestor aspecte ale astrologiei, deci fără a intra în metodele propriu zise ale acestui domeniu, tocmai pentru a evidenția legătura strânsă între om și marile spații și cicluri ale naturii, legătură existentă încă din momentul în care el, copleșit de imensitatea și nesfârșitul acestora, și le-a apropiat, extinzând prin reflexie, propria sa lume asupra lor, făcând-o astfel mai familiară și poate mai accesibilă lui, în încercarea de a se situa în Cosmos, și până în zilele noastre.

6. Etnoastronomie. Marile cadre.

Două mari categorii ale sensibilității umane: spațiul și timpul

a) *Generalități.*

În încercarea de a reda o parte din infinita relație a ființei umane cu marile cadre spațio-temporale ale naturii, vom prezenta modul în care două mari concepte umane, respectiv spațiul și timpul, sunt percepute în două comunități situate la mari distanțe între ele: țărânul român din zona Munților Făgăraș și indienii Zuni din sudul deșertic al Statelor Unite.

"Dincolo de reprezentări și cunoștințe care se împrăștie în mod inegal în unitatea socială și care o diferențiază pe curente și influențe, unde și factorul personal își poate avea însemnătatea, se găsesc, ca expresie a mentalității întregului grup, forme de percepție spațială și temporală. Toate reprezentările și observațiile privitoare la astre sunt prinse în aceste forme pe care le mobilează, iar analiza acestora le poate pune în lumină"¹⁷.

În anii 1932 - 1934, Ion I. Ioniță întreprinde o cercetare în zona satului Drăguș (Țara Oltului) din Munții Făgăraș, în cadrul unei mai vaste acțiuni a Institutului de Științe Sociale al României de a realiza o *Sociologie a României*. Studiul a fost publicat în 1944 în cadrul "Bibliotecii de Sociologie, Etică și Politică" condusă de D. Gusti. O mare parte a acestui capitol al lucrării se bazează pe datele culese de Ion I. Ioniță. Am subliniat aceste fapte în loc să facem o simplă trimitere bibliografică, deoarece considerăm că un același studiu reluat în zilele noastre, în același loc, ar fi extrem de concludent, pentru a vedea ce a mai rămas, după trecerea unei jumătăți de veac, din reprezentările spațio-temporale ale țăranilor din zonă, reprezentări care, încă acum o jumătate de veac, erau amenințate cu dispariția (ne asigură Ion I. Ioniță), datorită cunoștințelor științifice dobândite de generațiile tinere ale satului în școală și la armată.

b). *Omul și spațiul în viziunea țăranului român*

- Coordonatele spațiale

"Spațiul este prins în viziunea locală ca un plan orizontal cu patru direcțiuni de căpetenie, deasupra căroră se ridică o suprafață emisferică. Cele patru dimensiuni, care se întretaie perpendicular, brăzdează planul orizontal în forma unei imense cruci, al cărui centru este satul însuși. Ele duc spre patru regiuni distincte ale lumii: *Răsăritul*, *Sfințitul*, *Amiază* și *Miazănoapte*. Subliniez că nu avem aici, pentru mentalitatea sătenilor, patru simple puncte de reper, ci patru regiuni materiale care, în credința celor vechi, dețin principii ale vieții. (Așa bunăoară noaptea vine de la Miazănoapte, ziua de la Amiază)"¹⁸.

Totuși spațiul nu este perfect simetric:

"În timp ce Miazănoapte și Amiaza sunt concentrate pe o singură direcție a spațiului, pe cealaltă avem două răsăriri: Răsăritul de vară (spre NE) și Răsăritul de iarnă (spre SE), și simetric două apusuri: Sfințitul de vară (spre NV) și Sfințitul de iarnă (spre SV).

¹⁷ Ion I. Ioniță, *Drăguș, un sat din Țara Făgărașului*, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, București, 1944, p.67.

¹⁸ *Ibidem*, p.65.

Verticala care se ridică din centrul satului spre semisfera cerească, merge *oblu în cer* și atinge bolta cerească în *Inaltul cerului* (adică în Zenit). În cealaltă parte ea coboară dela suprafața pământului în jos, spre *Afundul pământului sau Mijlocul pământului*. Acesta ar corespunde punctului cosmografic Nadir, dar el se situează în cu totul altă viziune a spațiului¹⁹.

Un alt reper spațial, mai corect spus unul spațio-temporal, este *Amiaza* care marchează punctul culminant al traectoriei diurne nu numai a Soarelui ci și a unei constelații, și este deci situată la intersecția planului meridian al locului cu paralelele cerești.

Semicercul ceresc dela Răsărit la Sfințit, înafară de Amiază, are marcate pe el încă două puncte, ambele situate la aproximativ 45° deasupra orizontului. Acestea sunt: *Prânzul*, între Răsărit și Amiază, și *Vecernia* între Amiază și Sfințit. Aceste puncte folosesc localnicilor să determine poziția astrilor pe boltă, prin expresii de tipul: "Soarele e'n prânz", sau "e Găina în Amiază" (ceea ce în limbajul nostru de astăzi ar însemna: "Pleiadele trec la meridianul locului"), sau: "Nucseafărul (Luceafărul sau planeta Venus) e'n vecernie".

Ne mărginim doar la a sublinia faptul că acest adevărat sistem de coordonate spațio-astronomice nu credem că este cu nimic mai prejos decât sistemul de coordonate orizontal din astronomia de poziție și aproape nici chiar decât sistemul de coordonate ecuatorial, deoarece urmărirea mișcării Soarelui și a stelelor deasupra orizontului se face, evident, în planuri paralele cu ecuatorul ceresc.

c) *Omul și timpul la țăranul român*

Timpul; Orientarea în timp; Localizarea în timp.

- Ziua.

Comunitatea, grupul social deosebește ziua de vară de ziua de iarnă, fapt deosebit de semnificativ, deoarece este în concordanță cu ritmurile și ciclurile activității sale. Activitățile cele mai intense se desfășoară în timpul verii, când ziua este lungă. Aceasta va avea deci, mai multe diviziuni decât cea de iarnă, care este mai scurtă.

Ziua de vară

"Ea începe cu *zoru'*; cam după o oră e *răsăritu'*, apoi Soarele se urcă de-o *suliță*. Iată-l, cam la interval de o oră, *sus de două suliți*, ... *de trei suliți*. La sulița a treia e *prânzul* (cam ora 9 dimineața). Pe la a patra suliță este *prânzu-mare*. De aici încolo e *nainte amiezii*, apoi e *amiaza* (cam ora 12). Dela amiază înainte avem *după-amiaza*, care durează până la *vecernie* (ora 15 - 16). Cam o oră mai târziu e *vecernia mare*. Trecută vecernia mare, e timpul *înspre-seară*. Vine apoi *seara*, cam ora 18. Urmează *sfințitul soarelui*, și orele care vin de aici înainte sunt numite momente de scădere a luminii: *întunecă*, *au întunecat* (cam ora 21). Urmează apoi *noaptea*. Timpul e împărțit în două de un moment simetric opus amiezii, *miezu-noptii* (ora 24). De la miezu-noptii înainte, e timpul *după miezu-noptii*, care ține până de către *ziuă* sau până la *înroșit de zi*. Aci circuitul se regăsește, la prima diviziune, *zoru'* și astfel se încheie"²⁰.

Ceea ce este important să remarcăm aici e potrivirea acestei scheme de timp cu schema spațială, mai sus prezentată, a semicercului de rotire a astrilor într-un plan paralel cu ecuatorul ceresc. Ea indică cum cele trei pauze din munca zilei, împreună cu momentele de început și sfârșit, oferă punctele de reper pentru diviziunea timpului și, fixând totodată pozițiile respective ale Soarelui pe arcul ceresc, determină și punctele de reper spațiale. Un alt reper, miezul nopții, nu este nici el numai un punct de despărțire practică a timpului, ci și un moment magic de mare însemnătate.

Ziua de iarnă.

Mult mai scurtă decât ziua de vară, ziua de iarnă cuprinde pentru perioada sa luminoasă patru timpuri cuprinse între următoarele limite: *dimineața*, *prânzul* (ora 9), *amiaza* (ora 12), *vecernie* (ora 15), și *seara*.

¹⁹ Ibidem, p.78.

²⁰ Ibidem, p.77.

Cercetarea noastră s-ar putea extinde asupra săptămânilor, lunilor și anotimpurilor anului; asupra calendarului sătesc sau asupra reperelor religioase pentru anotimpuri.

Trebuie să înțelegem calendarul local (și în general sătesc) ca ieșit dintr-o veche organizare a vieții și a muncii grupului cu elementele naturii locale. El poartă semnificația armonizării societății în marele mediu cosmic. Pentru generațiile care vin, praznicele formează stâlpii de susținere a acestei organizări în timp a vieții grupului.

d) *Omul, spațiul și timpul în comunitatea indienilor pueblo Zuni, din sud-estul deșertic al Statelor Unite*²¹

- Timpul

Indienii Zuni consideră soarele drept o divinitate masculină, care a creat stelele și pământul. Lui îi sunt adresate ofrandele și rugăciunile comunității.

Pentru a cunoaște epoca solstițiului de vară, "pe'kiwi" -ul, autoritatea spirituală și observatorul astrelor pentru comunitatea Zuni urmărește apusul soarelui dintr-un loc sacru, situat la nord-est de localitate, observând mișcarea astrului în fiecare seară. Momentul solstițiului de vară se consideră a fi atunci când soarele intră în "Casa de nord", localizată de "pe'kiwi" pe "Marele Munte". Pentru epoca solstițiului de iarnă procedura este identică, soarele intrând în "Casa de sud" de pe "Muntele Tunetului". Este posibil ca aceste repere geografice - oarecum personale - să fie probabil cunoscute numai de "pe'kiwi". Alți autori, relatează existența unui procedeu de observare a soarelui ce constă din urmărirea acestuia printr-un orificiu practicat în peretele colibeii, procedeu tipic amerindian.

Este demn de remarcat că data solstițiului de iarnă, numită "Shalako", este considerată a fi mijlocul anului și o sărbătoare a sosirii zeităților, legată de agricultură și fertilitate. Debutul festivităților este reperat cu ajutorul unui aliniament între soare, o deschizătură în turnul soarelui și un stâlp. Lumina soarelui traversează deschizătura și luminează stâlpul, moment când ceremoniile pot să înceapă.

- Spațiul.

Spațiul este și el organizat. Universul, organizarea cosmogonică a lumii Zunilor, cuprinde șase direcții: nord, vest, sud, est, zenitul și nadirul. Astfel, de exemplu, direcția sud este asociată focului, verii, și elementelor legate de viață, respectiv agriculturii și medicinei.

Indienii Zuni, ca toți indienii Pueblo, sunt sedentari și agricultori. Acesta este un element foarte important, care permite înțelegerea mitului propriu al originii lor: Zuni au apărut pe pământ ca urmare a intervenției soarelui, care i-a adus din lumea subterană. Pe de altă parte predicțiile astronomice ale "pe'kiwi"-ului sunt cruciale pentru agricultură: Zuni au stabilit o puternică legătură cauzală între recolte agricole proaste și predicții astronomice greșite; ei cred că, în acest caz, eficacitatea riturilor de fertilitate nu a funcționat, deoarece ceremoniile nu au avut loc exact în perioada solstițiului de iarnă.

Am prezentat pe scurt aceste date pentru a sublinia legătura dintre observația astronomică, gândirea mitică și activitățile practice legate de existența comunității.

Preoții-astronomi dețineau o mare putere, în baza raționamentului că ei erau indispensabili pentru a fixa, prin predicție, perioadele vitale pentru agricultură. Desigur, activitatea unor preoți-astronomi nu este ea singură la originea unor culturi, dar configurarea imaginară a tuturor domeniilor vieții, de la religie la agricultură, a permis astronomiei să ocupe un loc primordial în existența comunității încă din neolitic și în special în antichitate.

Astfel, etnoastronomia pune în evidență faptul că urmărirea astrilor, prin locul pe care îl ocupa în orice grup social, era, mai ales în acele epoci, un element de susținere a comunității și de integrare culturală în traversarea ritmurilor vieții cotidiene.

FLORIN STĂNESCU

²¹ F. Jasniewicz, *Systèmes de representation et notion de causalité dans la construction d'un problème en éthnoastronomie*, în *Reunion Européenne d'Astronomie et Sciences Humaines*, Strasbourg, 1992, p.19.

DER MENSCH UND DIE STERNE Ein anthropologisch-astronomischer Blickpunkt

ZUSAMMENFASSUNG

Das menschliche Wesen ist entstanden und setzt seine Existenz in einer unserem Planeten spezifischen Umgebung und in Abhängigkeit von der Position desselben in dem Sonnensystem fort. Die irdischen Prozesse werden von der Bewegung der Sonne und des Mondes, von der Variation der kosmischen Felder, Kräfte oder Strahlen bedingt, die auf den Planeten einwirken.

Die vorliegende Arbeit versucht, sicher nur Teil der Forschungen zur komplexen kulturellen Handlungsweise zu umreißen, die von der Herrschaft der Sterne auf das menschliche Wesen seit dessen Erscheinen auf dem Planeten bestimmt wird.